

بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های زیست عقیفانه در کتاب‌های درسی ابتدایی

طلعت سادات صباغ حسن‌زاده / استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

sabbagh@pnu.ac.ir

rezaie_1352@yahoo.com

 orcid.org/0000-0003-1005-3731

خدیدجه رضایی / کارشناس ارشد رشته برنامه درسی دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۲۲ - پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۱۴

چکیده

هدف پژوهش حاضر تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مقطع ابتدایی از منظر توجه به مؤلفه‌های «زیست عقیفانه» است. روش پژوهش در این تحقیق به صورت «توصیفی» و از نوع «تحلیل محتوا» است. جامعه آماری پژوهش کتاب‌های درسی مقطع ابتدایی بوده که با توجه به محوریت بحث زیست عقیفانه، کتاب‌های «هدیه‌های آسمانی» انتخاب شدند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش «فهرستکار» (چک لیست) محقق ساخته است که روایی آن توسط استادان و متخصصان حوزه تربیت اسلامی تعیین گردید. داده‌های به دست آمده از بررسی محتوا، با استفاده از جداول فراوانی، میانگین و روش آنتروپی شانن بررسی گردید. نتایج نشان داد بعد فردی زیست عقیفانه در محتوای کتاب مزبور به میزان قابل قبولی رعایت شده است. بر اساس یگان اندازه‌گیری (آنتروپی) شانن نیز مشخص گردید بعد فردی زیست عقیفانه با میزان بار اطلاعاتی ۰/۹۹۹ و ضریب اهمیت ۰/۳۳۳ دارای بیشترین میزان اهمیت است. در این میان شاخص «تقواگرایی» بیشترین رتبه و بالاترین اهمیت را در بین همه شاخص‌ها به خود اختصاص داده است.

کلیدواژه‌ها: مؤلفه‌های سبک زندگی، سبک عقیفانه، تحلیل محتوا.

«سبک زندگی» الگو یا مجموعه نظام‌مند از کنش‌هایی است که فرد مطابق با ترجیحات و تمایلات خویش انتخاب می‌کند (مه‌دوی کنی، ۱۳۹۲). چون همه فرایندهای عمومی زندگی در ذیل سبک زندگی قرار می‌گیرد (آدلر، ۱۹۵۶، ص ۱۹۱)، سبک زندگی چارچوب کلی بینش‌ها، گرایش‌ها، امور ذهنی و عملکردهای هر فرد را در زندگی شخصی و اجتماعی مشخص می‌کند (مه‌دوی کنی، ۱۳۹۲).

با توجه به ویژگی‌ها و مبانی ویژه اتخاذ شده از سوی افراد و گروه‌ها، انواع متفاوتی از سبک زندگی (همچون سبک زندگی ایرانی-اسلامی، امروزی و یا لذت‌گرا) قابل تشخیص است و یا برای هر یک از حوزه‌های زندگی فردی یا اجتماعی (همچون سبک زندگی سلامت محور، اخلاق مدار، مقتصدانه و یا عقیفانه) می‌توان گونه‌ای خاص از سبک زندگی در نظر گرفت. سبک زندگی «عقیفانه» یکی از انواع سبک زندگی است که قلمرو گسترده‌ای را شامل می‌شود. پرداختن به این موضوع، نه تنها از دیدگاه دینی، بلکه حتی از دیدگاه فرادینی نیز امکان‌پذیر است؛ زیرا سبک زندگی عقیفانه موضوعی انسانی است که حتی در جوامع غیر اسلامی نیز می‌تواند مد نظر قرار گیرد. این سبک زندگی به ویژگی‌های حوزه روابط میان فردی اشاره دارد. در این نوع سبک زندگی پابندی به عفاف در حوزه ارتباطات فردی حاکم است. مؤلفه‌های شناختی، فراشناختی، رفتاری و هیجانی در تشکیل سبک زندگی عقیفانه نقش دارد که با توجه به نقش و جایگاه مهم آگاهی مؤلفه‌های شناختی و فراشناختی اهمیت بیشتری می‌یابد (جنت و امینی، ۱۴۰۱).

با مشخص شدن این مؤلفه‌ها، افزون بر تبیین سبک زندگی عقیفانه، اصولی به دست می‌آید که هر کس می‌تواند با رعایت آن اصول، در زندگی خود به این سبک زندگی دست یابد. برای دستیابی به این نوع از زندگی، شخص باید ویژگی‌ها و بایسته‌هایی را در زندگی شخصی و اجتماعی خود ایجاد یا تقویت نماید تا سبک زندگی عقیفانه در زندگی او محقق شود.

کسی که خواهان داشتن این نوع زندگی است، باید در اندیشه‌ها، رفتارها، هیجان‌ها و دیگر امور خود الگو و سبک خاصی را برگزیند تا عفاف در طول و عرض زندگی او جریان داشته باشد. بر اساس چنین الگویی می‌توان تشخیص داد که فرد باید چگونه زندگی کند تا عقیف شود، به عفاف کامل‌تری برسد، عقیف بماند و از سبک زندگی عقیفانه دور نشود (جاوید تجربی و همکاران، ۱۴۰۲).

در منابع اسلامی اشاره‌های فراوانی به زمینه‌ها، علل و ویژگی‌های عقیفانه زیستن وجود دارد. این مقاله کوشیده است تا با نگاهی به منابع اسلامی و علوم روان‌شناختی و رفتاری، مؤلفه‌های شناختی و فراشناختی سبک زندگی عقیفانه را شناسایی و تبیین کند.

در نظام آموزشی جمهوری اسلامی ایران که بر مبنای جهان‌بینی اسلامی استوار است، انسان مطلوب خصوصیات دارد که مبانی نظری آن در قرآن کریم و نمود عملی آن در وجود مقدس پیامبر اعظم ﷺ و اهل بیت ﷺ تبلور یافته است (سعیدی رضوانی و غلامی، ۱۴۰۱). از مهم‌ترین ابزارهای پرورش انسان مطلوب، می‌توان به «سبک زندگی اسلامی و عقیفانه» اشاره کرد.

پیشینه

با توجه به اهمیت این موضوع، پژوهش‌های گوناگونی در این باره صورت گرفته است. رضایی و مؤدب (۱۳۹۱) به «نقش و تأثیر شیوه آموزش ارزش‌های دینی بر تربیت منش عفاف در دانش‌آموزان» دست یافتند.

طیبی‌نیا و احمدی (۱۳۹۲) «الگویابی معادلات ساختاری عفاف و حجاب» را انجام داده و تأثیر دوسویه عفاف و حجاب بر یکدیگر و نقش باور، آگاهی و التزام عملی در هر یک از این دو موضوع را بررسی نمودند. سالاری‌فر و همکاران (۱۳۹۷) از «الگوی نظری آسیب‌شناسی تربیت عفاف و حجاب در ایران» سخن به میان آوردند. افزون بر این، در سه پایان‌نامه کارشناسی ارشد نیز به «بررسی جایگاه عفاف در سبک زندگی اسلامی» (سعیدی رضوانی و غلامی، ۱۴۰۱)، «جایگاه عفت در ارتباطات میان‌فردی از منظر آیات و روایات» (واعظی، ۱۳۹۵) و «بررسی تطبیقی روش‌های درونی‌سازی عفاف در روان‌شناسی و منابع اسلامی» (سالاری فر و رضوی، ۱۳۹۵) توجه شده است.

پیرروانی‌نیا و پیرروانی‌نیا (۱۳۸۹) به تحلیل محتوای کتب دوره پیش‌دانشگاهی از نظر میزان توجه به قرآن و مفاهیم قرآنی حجاب پرداخته‌اند.

مظاهری و همکاران (۱۳۹۵) به «بررسی سبک زندگی اسلامی در برنامه درسی دوره ابتدایی از منظر اسناد تحول بنیادین آموزش و پرورش» اشاره کرده‌اند.

احمدی و نوالفقاری (۱۳۹۷) نیز به «بررسی سبک زندگی اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری» توجه نموده‌اند. دهقانیان و خیری (۱۳۹۳) «ابعاد و مؤلفه‌های سبک زندگی ایرانی-اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری را بررسی کرده‌اند.

بررسی پیشینه مطالعات بیانگر آن است که بیشتر این پژوهش‌ها به بررسی سبک زندگی پرداخته‌اند و تاکنون پژوهش‌های اندکی در ارتباط با بررسی مؤلفه‌های سبک زندگی عقیفانه در کتب درسی ابتدایی صورت پذیرفته است.

۱. بررسی مفاهیم

۱-۱. عفاف

در منابع اسلامی، گاه «عفاف» به معنای عام به کار می‌رود و گاه نیز با توجه به وجود قراین موجود در متن یا وجود قدر متیقن در مقام مخاطب، به حوزه روابط انسانی اختصاص می‌یابد.

گاهی نیز «عفت» با توجه به قراین موجود، در معنای خاصی، بجز روابط بین‌فردی و انسانی استعمال می‌شود که این قبیل کاربردها نمی‌تواند به طور مستقیم برای استخراج مؤلفه‌های سبک زندگی عقیفانه استفاده شود (همان).

۲. اهمیت دوره آموزشی ابتدایی

بی‌شک در نظام آموزش و پرورش رسمی هر کشوری، هم به لحاظ کمی (یعنی تعداد معلمان و دانش‌آموزان) و هم به لحاظ کیفی (یعنی تأثیری که این دوره در موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان در سراسر زندگی و دوران تحصیل

دارد) اساسی‌ترین و مهم‌ترین مقطع تحصیلی دوره ابتدایی است و به جرئت می‌توان گفت: هیچ‌یک از دوره‌های تحصیلی از چنین اهمیتی برخوردار نیست؛ زیرا تحقیقات نشان می‌دهد دانش‌آموزانی که در دوره ابتدایی با ناکامی تحصیلی روبه‌رو هستند، در تمام دوره‌های تحصیلی دچار اشکال می‌شوند. به همین علت کشورهای پیشرفته تمام اهتمام خود را به تعلیم و تربیت دانش‌آموزان این دوره معطوف کرده‌اند و در این میان، ژاپن موفق‌ترین و پیشرفته‌ترین کشور در زمینه آموزش و پرورش به حساب می‌آید. اما به‌راستی ریشه این موفقیت در کجاست؟

۱-۲. دوره ابتدایی در ژاپن

معلم‌ان مدارس ابتدایی در ژاپن معمولاً از میان هدف‌های آموزش و پرورش این دوره، بیش از پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان و گسترش مهارت‌های ویژه، به رشد عاطفی، اجتماعی و خودآداکی آنان توجه دارند. آنها محیطی را سازماندهی می‌کنند که بر روابط انسانی، پیوندهای عاطفی، صمیمیت، رفتار گروهی و احساس تعلق خاطر به مدرسه استوار است.

مبانی آموزش و پرورش ابتدایی ژاپن بیشتر بر شوق‌انگیز بودن مدارس ابتدایی، توجه زیاد به رشد شخصیت کودک و ارائه کتب درسی در نظام آموزش و پرورش تکیه دارد و این در تحقق اهداف نظام آموزشی نقش اساسی دارد (آرام، ۱۴۰۰).

۲-۲. دوره ابتدایی در ایران

در کشور ایران، بیشتر فعالیت‌های آموزشی در چهارچوب کتاب‌های درسی صورت می‌گیرد و بیشترین فعالیت‌ها و تجربه‌های آموزشی دانش‌آموزان و معلم‌ان حول محور آن سازمان‌دهی می‌شود (ابراهیمی و بابایی، ۱۴۰۰). این واقعیت موجب شده است صاحب‌نظران و پژوهشگران کتب آموزشی دوره‌های تحصیلی را با توجه به نیازهای فراگیران بررسی و تحلیل کنند (شاهامیری و همکاران، ۱۴۰۱).

آموزش ابتدایی به‌مثابه اولین مرحله آموزش همگانی مطرح است. آموزش ابتدایی کودکان را برای مقاطع بالاتر آماده می‌کند و چنانچه از نظر کمی و کیفی در سطح بالاتری ارائه شود، افت تحصیلی و ترک تحصیل در مقاطع بعدی کمتر خواهد بود. اگر آموزش ابتدایی در سطح گسترده‌ای صورت گیرد و اکثریت یا تمام کودکان واجب‌التعلم ایرانی را تحت پوشش قرار دهد، می‌تواند بی‌سوادی را در کشور ریشه‌کن کند.

هدف عمده آموزش دوران ابتدایی، پرورش استعدادها و قابلیت‌های بالقوه کودکان است. از این رو آموزش‌های مزبور در تمام دنیا، با عنوان «آموزش‌های عمومی» در نظر گرفته می‌شود (واعظی، ۱۳۹۵).

۳-۲. برنامه و عناصر تشکیل‌دهنده آن

با توجه به اهمیت ویژه دوره ابتدایی، برنامه درسی این دوره از اهمیت بالایی برخوردار است. بسیاری از صاحب‌نظران تعداد عناصر تشکیل‌دهنده برنامه را به چهار عنصر اساسی (هدف، محتوا، روش و ارزشیابی) محدود

می‌کنند. منظور از «محتوا» عبارت است از: دانش سازمان‌یافته و اندوخته‌شده، اصطلاحات، اطلاعات، واقعیات، قوانین و اصول، روش‌ها، مفاهیم، تعمیم‌ها، پدیده‌ها و مسائل مربوط به یک ماده علمی. «محتوا» چیزی است که قرار است آموزش داده شود (سعیدی رضوانی و غلامی، ۱۴۰۱).

محتوای برنامه درسی از زمان پیدایش آموزش‌های رسمی در کشور ما همواره از روش‌های به کار برده شده در طراحی برنامه درسی متأثر بوده است. محتوای کتاب درسی به‌واقع بخشی از جلوه عینی برنامه درسی است و شامل دانش‌ها، مهارت‌ها، نگرش‌ها و ارزش‌هایی است که باید یاد گرفته شود.

کتاب‌های درسی مدارس اصلی‌ترین محتوای آموزشی هر کشوری به شمار می‌آیند و از این‌رو باید دارای محتوا و ویژگی‌های خاصی باشند تا بتوانند به نیازهای دانش‌آموزان والدین و جامعه پاسخ دهند. اما در کتاب‌های درسی ابتدایی به صورت کامل به نیازهای جامعه، نیازهای والدین و نیازهای دانش‌آموزان توجه نشده و خلأ آن محسوس است.

۳. عفاف

«عفاف» یکی از بحث‌های مهم و اساسی در زندگی اسلامی برای هر مرد و زن مسلمان است. عفاف تنها مختص زنان نیست، بلکه امری فراگیر است. در آیات متعددی از قرآن به شیوه و سبک درست زندگی پرداخته شده که عوامل بسیاری در شکل‌گیری آن نقش دارد.

نتایج برآمده حاکی از آن است که توجه به حیا و حفظ حجاب در روابط فردی و اجتماعی با دیگران، از جمله مهم‌ترین آموزه‌های دینی و قرآنی است (آرام، ۱۴۰۰). عفاف و پاکدامنی در کنار سایر مؤلفه‌های اجتماعی، از بارزترین نشانه‌های زندگی و سلامت جامعه اسلامی است و حجاب اسلامی یکی از مهم‌ترین نمادهای تمایز آشکار میان جوامع اسلامی و غیر اسلامی به شمار می‌رود (رضایی و مرزبان، ۱۳۹۹).

۳-۱. سبک زندگی عقیفانه

سبک زندگی عقیفانه به ویژگی‌های حوزه روابط میان فردی می‌پردازد. در این نوع از سبک زندگی، پایبندی به عفاف در حوزه ارتباطات فرد حکم‌فرمایی می‌کند. کسی که خواهان داشتن این نوع زندگی است، باید در اندیشه‌ها، رفتارها، هیجان‌ها و دیگر امور خود، الگو و سبک خاصی را برگزیند تا عفاف در طول و عرض زندگی او جریان داشته باشد. بر اساس چنین الگویی، می‌توان تشخیص داد که فرد باید چگونه زندگی کند تا عقیف شود، به عفاف کامل تری برسد، عقیف بماند و از سبک زندگی عقیفانه دور نشود (شاهسونی و همکاران، ۱۴۰۱).

۳-۲. ضرورت توجه به سبک زندگی عقیفانه

با توجه به اهمیت یادگیری مهارت‌های زندگی و اجتماعی توسط دانش‌آموزان، تدوین‌کنندگان کتاب‌های درسی کمتر در این زمینه موفقیتی داشته و توجه به این مقوله در واقع حلقه مفقود نظام آموزشی کشور محسوب می‌شود. نبود محتوای آموزش جامع و کامل برای بیان مطالب دینی و مذهبی در کتاب‌های درسی

به زبان نسل جوان، از دیگر جنبه‌هایی است که قابل دفاع نیست. یکی از این آموزش‌ها که خلأ آن به شدت در کتب درسی ابتدایی مشاهده می‌شود «سبک زندگی عقیفانه» است (سواری، ۱۳۹۸).

«سبک زندگی» الگو یا مجموعه نظام‌مند از کنش‌هایی است که فرد مطابق با ترجیحات و تمایلات خویش انتخاب می‌نماید. چون همه فرایندهای عمومی زندگی در مسیر سبک زندگی قرار می‌گیرند، سبک زندگی چارچوب کلی بینش‌ها، گرایش‌ها، امور ذهنی و عملکردهای هر فرد را در زندگی شخصی و اجتماعی مشخص می‌کند (مهردوی کنی، ۱۳۸۷).

با توجه به ویژگی‌ها و مبانی ویژه اتخاذ شده از سوی افراد و گروه‌ها، انواع متفاوتی از سبک زندگی (همچون سبک زندگی ایرانی-اسلامی، امروزی و یا لذت‌گرا) قابل تشخیص است و یا برای هریک از حوزه‌های زندگی فردی یا اجتماعی (همچون سبک زندگی سلامت‌محور، اخلاق‌مدار، مقتصدانه و یا عقیفانه) می‌توان گونه‌ای خاص از سبک زندگی را در نظر گرفت. «سبک زندگی عقیفانه» یکی از انواع سبک زندگی است که قلمرو گسترده‌ای را شامل می‌شود (نوابخش و همکاران، ۱۳۹۹).

۳-۳. ارزش آثار و نتایج عفاف

ارزش آثار و نتایج عفاف و حجاب را زمانی به خوبی می‌توان دریافت که با فقدان آن در جامعه‌ای مواجه باشیم. کم‌اهمیت دادن به عفاف و حجاب و اجرای آن در جامعه، خود زمینه‌های انحطاط و آثار زیانبار فردی و اجتماعی به دنبال خواهد داشت (سلمانیپور، ۱۴۰۰). شناخت عوامل مؤثر در سیر نزولی توجه به عفاف و حجاب می‌تواند ما را در تبیین هر چه بهتر راهکارهای اجرایی عفاف و حجاب یاری دهد (جرونده، ۱۴۰۰).

جایگاه عفت در سبک روابط انسان در دو سطح خانواده و جامعه، با توجه به آموزه‌های دینی و سیره اهل بیت (ع) مطرح می‌گردد. در سطح خانواده، سبک روابط عقیفانه بین همسران، والدین و فرزندان، خویشان و غیر خویشان و همچنین در سطح جامعه سبک روابط عقیفانه با نامحرم، محیط کار و تحصیل، تفریح و اوقات فراغت مطرح می‌شود تا به واسطه آنها سبک روابط اجتماعی بر اساس آموزه «عفاف» تبیین گردد.

با توجه اینکه فرهنگ و سبک زندگی عقیفانه باید از همان دوران کودکی نهادینه گردد و چون دستیابی به اهداف پرورشی جامعه که به صورت اهداف آموزشی و در قالب کتاب‌های درسی و محتوای تعیین شده منعکس می‌شود، آرمان هر نظام آموزشی بوده و یکی از راه‌های تحقق این امر آموزش و پرورش و محتوای کتاب‌های درسی است، این پژوهش با عنایت به مبانی نظری و سوابق پژوهش، به بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های سبک زندگی عقیفانه در کتاب‌های درسی ابتدایی می‌پردازد. با توجه به اینکه پرداختن به مؤلفه‌های سبک زندگی عقیفانه در کتاب‌های درسی ابتدایی در تربیت دانش‌آموزان ضروری است، محقق به بررسی این موضوع پرداخته و در صدد پاسخگویی به سؤالات ذیل است:

- تا چه میزان به شاخص‌های بعد فردی زیست عقیفانه در کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی در مقطع ابتدایی توجه شده است؟

- تا چه میزان به شاخص‌های بعد اجتماعی زیست عقیفانه در کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی در مقطع ابتدایی اشاره شده است؟

۴. روش پژوهش

روش تحقیق «توصیفی» از نوع «تحلیل محتوا» با رویکرد کمی و کیفی است. جامعه تحقیق شامل کلیه کتاب‌های درسی مقطع ابتدایی است که به سبب نزدیکی با عنوان «زیست عقیفانه»، کتاب‌های هدیه‌های آسمانی در پایه‌های چهارم، پنجم و ششم برای نمونه انتخاب گردید. در این پژوهش هر قسمت از کتاب - که بخش معینی بوده و در آن به موضوع مشخصی از درس اشاره گردیده - به‌مثابه واحد تحلیل در نظر گرفته شده است.

۴-۱. ابزار گردآوری اطلاعات

ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش «فهرستکار» (چک لیست) محقق ساخته‌ای است که بر اساس سؤال اصلی تحقیق شده است. برای تهیه فهرستکار مؤلفه‌های زیست عقیفانه، ابتدا با مراجعه به منابع مرتبط با سبک زندگی و سبک زندگی اسلامی، ابعاد اصلی مرتبط با زیست عقیفانه مشخص گردید. از این منظر، سبک زندگی عقیفانه به طور عام با دو بعد اصلی فردی و اجتماعی شناخته شد.

همچنین برای هر یک از این ابعاد، بر اساس مبانی نظری، شاخص‌هایی احصا گردید. از مقیاس لیکرت برای نمره‌گذاری در این فهرستکار، استفاده شده است. این مقیاس به صورت یک درجه‌بندی پنج‌گانه (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد، خیلی زیاد) است که - به ترتیب - نمرات ۱ تا ۵ به آنها تعلق می‌گیرد. در نمره‌گذاری که به صورت قراردادی معین گردید، به درجات «خیلی کم» نمرات بین (۱/۷-۱)، «کم» (۲/۵-۱/۸)، «متوسط» (۳/۳-۲/۶)، «زیاد» (۴/۱-۳/۴)، «خیلی زیاد» (۵-۴/۲) تعلق گرفت.

این پژوهش که برای تعیین روایی آن، فهرستکار طراحی شده، در اختیار تعدادی از استادان حوزه سبک زندگی و تعلیم و تربیت اسلامی قرار داده شد و از نظرات آنان در رابطه با اصلاحات لازم در فهرستکار، استفاده شد. برای تعیین پایایی ابزار جمع‌آوری اطلاعات (فهرستکار) از روش آلفای کرونباخ استفاده گردید که در نتیجه آن پایایی فهرستکار استانداردهای فیلم آموزشی مطلوب ۰/۹۱ به دست آمد که پایایی بالا و قابل قبولی است.

در پایان، محقق داده‌های به دست آمده از بررسی محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی در سه پایه را در جدول‌های فراوانی قرار داد و میانگین هر یک از ابعاد مورد بررسی را محاسبه نمود و بر اساس درجه‌بندی مشخص گردیده، نتایج را تحلیل کرد. محقق همچنین داده‌های حاصل را در فرایند تحلیل آنتروپی شانون تجزیه و تحلیل نمود و به محاسبه بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت هر یک از ابعاد و شاخص‌ها پرداخت.

تحلیل با استفاده از روش آنتروپی شانون در سه مرحله انجام گرفت که عبارت است از: ۱. بهنجار کردن داده‌ها؛ ۲. محاسبه بار اطلاعاتی؛ ۳. محاسبه ضریب اهمیت.

جدول ۱: ابعاد و شاخص‌های احصا شده بر اساس میانی نظری

شاخص‌های بعد اجتماعی	شاخص‌های بعد فردی
موانع بیرونی و عوامل و موقعیت‌های اجتماعی بازدارنده از عفاف	باورهای معرفت‌شناختی
آسیب‌های اجتماعی دوری از عفاف	تقواگرایی
میان‌روی در تأمین نیازها	آگاهی از ارزش عفاف و پاداش الهی به عقیقان
پایبندی به خانواده	موانع درونی عفاف
تلاش برای تربیت فرزندان	آثار فردی نگرش صحیح به عفاف

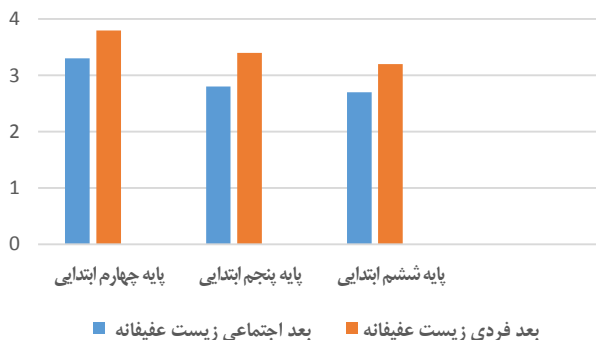
در این پژوهش محقق به تحلیل محتوای کتاب *هدیه‌های آسمانی* در پایه ۴، ۵ و ۶ ابتدایی از منظر میزان توجه به ابعاد و شاخص‌های احصا شده پرداخت.

جدول ۲: میانگین کل توجه به ابعاد زیست عقیقانه در کتاب «هدیه‌های آسمانی»

پایه	میانگین بعد فردی	میانگین بعد اجتماعی	میانگین کل
چهارم	۳/۸	۳/۳	۳/۵
پنجم	۳/۴	۲/۸	۳/۲
ششم	۳/۲	۲/۷	۳
کل	۳/۴	۳/۱	۳/۲

با توجه به جدول (۲) بیشترین میزان توجه به ابعاد زیست عقیقانه مربوط به بعد فردی در پایه چهارم با میانگین ۳/۸ و کمترین میزان توجه به ابعاد زیست عقیقانه مربوط به پایه ششم در بعد اجتماعی با میانگین ۲/۷ بوده است. در پایه چهارم بیشترین میزان توجه به زیست عقیقانه مربوط به بعد فردی با میانگین ۳/۸ بوده است. کمترین میانگین به دست آمده در رابطه با زیست عقیقانه در این پایه مربوط به بعد اجتماعی است. در پایه پنجم و ششم کمترین میانگین مربوط به بعد اجتماعی و بیشترین میانگین مربوط به بعد فردی است. به طور کلی، با توجه به این جدول میانگین رعایت توجه به دو بعد زیست عقیقانه در محتوای کتاب‌های هدیه‌های آسمانی مطلوب است.

نمودار ۱: مقایسه میزان توجه به مؤلفه‌های زیست عقیقانه در پایه‌های چهارم، پنجم و ششم

جدول ۳: میانگین کل توجه به شاخص‌های زیست عقیفانه در کتاب «هدیه‌های آسمانی»

میانگین شاخص‌ها	چهارم	پنجم	ششم	کل
باورهای معرفت‌شناختی	۳/۲	۳/۳	۳/۵	۳/۴
تقواگرایی	۳/۵	۳/۷	۳	۳/۶
آگاهی از ارزش عفاف و پاداش الهی به عقیقان	۳/۱	۳/۴	۳/۱	۳/۳
موانع درونی عفاف	۲/۲	۲/۹	۳/۲	۳
آثار فردی نگرش صحیح به عفاف	۳/۲	۳/۳	۳/۵	۳/۱
موانع بیرونی و موقعیت‌های اجتماعی بازدارنده از عفاف	۳/۱	۳/۵	۳/۶	۳/۴
آسیب‌های اجتماعی دوری از عفاف	۳	۳/۶	۳	۳/۲
میانروی در تأمین نیازها	۲/۸	۲/۷	۳/۴	۳
پایبندی به خانواده	۳/۴	۲/۹	۳	۳/۲
تلاش برای تربیت فرزندان	۲/۸	۲/۸	۲/۱	۲/۵

با توجه به نتایج جدول (۳) بیشترین شاخص مد نظر در محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی در پایه چهارم و پنجم «تقواگرایی» با میانگین ۳/۵ و ۳/۷ و در پایه ششم «موانع بیرونی و بازدارنده از عفاف» با میانگین ۳/۶ دارای بیشترین اهمیت بوده است. کمترین میزان توجه به شاخص‌های زیست عقیفانه در پایه چهارم شاخص «موانع درونی عفاف» با میانگین ۲/۲؛ در پایه پنجم شاخص «میانروی در تأمین نیازها» با میانگین ۲/۷؛ و در پایه ششم «تلاش برای تربیت فرزند» با میانگین ۲/۱ بوده است.

اکنون برای پی بردن به بار اطلاعاتی داده‌های حاصل شده، آنها را بهنجار می‌کنیم. برای این کار از فرایند تحلیلی آنتروپی شانون استفاده می‌نماییم. این فرایند تحلیلی شامل سه مرحله است که عبارتند از: ۱. بهنجار کردن داده‌ها؛ ۲. محاسبه بار اطلاعاتی؛ ۳. محاسبه ضریب اهمیت. بر اساس قاعده‌ای که در این فرایند وجود دارد، هر مؤلفه‌ای که بار اطلاعاتی بیشتری داشته باشد ضریب اهمیت بیشتری نسبت به دیگر مؤلفه‌ها دارد.

جدول ۴: داده‌های بهنجار شده میزان توجه به مؤلفه‌های زیست عقیفانه

محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی	بعد فردی زیست عقیفانه	بعد اجتماعی زیست عقیفانه
پایه چهارم	۰/۳۴۶۵	۰/۳۷
پایه پنجم	۰/۳۳	۰/۳۱
پایه ششم	۰/۳۱۶	۰/۳۰
$\sum_{j=1}^3 x_{ij}$	۱۰/۱	۸/۸۱

بعد از محاسبه نمرات بهنجار، در مرحله بعد مقدار بار اطلاعاتی هر مؤلفه محاسبه می‌شود.

جدول ۵: مقدار بار اطلاعاتی میزان توجه به مؤلفه‌های زیست عقیفانه در کتاب‌های درسی «هدیه آسمانی»

محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی	بعد فردی زیست عقیفانه	بعد اجتماعی زیست عقیفانه
$\sum_{j=1}^3 T_{ij} \ln r_{ij}$	-۱/۰۹۶	-۱/۰۹۴
e_j	۰/۹۹	۰/۹۹۶

با توجه به جدول (۵) تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد بعد فردی دارای بیشترین بار اطلاعاتی و بعد اجتماعی کمترین میزان را داراست.

برای آگاهی از ضریب اهمیت مؤلفه‌ها، مرحله سوم آنتروپی شانون را انجام می‌دهیم:

جدول ۶: ضریب اهمیت میزان توجه به مؤلفه‌های زیست عقیفانه در کتاب «هدیه‌های آسمانی»

کتاب هدیه‌های آسمانی	بعد فردی زیست عقیفانه	بعد اجتماعی زیست عقیفانه
e_j	۰/۹۹۹	۰/۹۹۷
w_j	۰/۳۳	۰/۳۳

با توجه به جدول (۶) مشخص می‌گردد که بعد فردی زیست عقیفانه دارای بیشترین ضریب اهمیت و بعد اجتماعی دارای کمترین ضریب اهمیت است. بر اساس روش آنتروپی شانون هر مؤلفه‌ای که دارای بیشترین بار اطلاعاتی باشد، درجه اهمیت بیشتری دارد. از این رو با توجه به این موارد، بعد فردی زیست عقیفانه دارای بیشترین اهمیت است.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان داد مؤلفه‌های زیست عقیفانه که شامل دو بعد «اجتماعی» و «فردی» است، به طور کلی به میزان متوسطی رعایت شده است. در این پژوهش برای بعد فردی زیست عقیفانه پنج شاخص ارائه شده که محقق تمام محتوای کتاب‌های هدیه‌های آسمانی در هر سه پایه را بر اساس آنها ارزیابی کرده است. پژوهشگر با محاسبه میانگین کل در رابطه با بعد فردی زیست عقیفانه، به این نتیجه رسید که این بعد به طور متوسطی در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی در هر سه پایه به میزان متوسط مد نظر بوده است.

همچنین شاخص «تقواگرایی» از بین شاخص‌های بعد فردی با ۲۷ مرتبه یا ۱۸/۱۲ درصد، بیشترین میزان توجه را در کتاب هدیه‌های آسمانی پایه پنجم به خود اختصاص داده و شاخص تلاش برای تربیت فرزندان با ۱۰ مرتبه یا ۸ درصد کمترین میزان توجه را در کتاب هدیه‌های آسمانی پایه ششم داراست.

از داده‌های به دست آمده مشخص می‌شود با توجه به حاکمیت رویکرد دینی بر نظام آموزشی کشور ما و اینکه ایجاد و رشد ویژگی، سجایا و رفتارهای معنوی و اخلاقی در دانش‌آموزان همواره یکی از مهم‌ترین اولویت‌ها و جهت‌گیری‌های دوره‌های گوناگون تحصیلی است، تعیین اینکه عملاً در قالب برنامه‌های درسی موجود مدارس تا چه حد به آموزش سبک زندگی اسلامی در ابعاد و شکل‌های متنوع آن توجه شده، از ضرورت دارد. باید محوریت همه دروس معنویت باشد، اما در عمل، تا چه حد به این محوریت توجه شده مسئله‌ای است که باید بررسی گردد (جت و امینی، ۱۴۰۱).

یکی از مسائل اساسی زندگی انسان مسئله «تعلیم و تربیت» است. تعلیم و تربیت نیز دارای دامنه گسترده‌ای است که یکی از مهم‌ترین اهداف نظام تعلیم و تربیت، آماده ساختن دانش‌آموزان برای زندگی و رسیدن به حیات طیبه است. انجام این رسالت در کشور ما به مثابه یک جامعه اسلامی، تا حد زیادی به نهاد آموزش

و پرورش واگذار شده است. در درون این نهاد، کتاب‌های درسی به‌مثابه یک سازوکار مؤثر مطرح هستند. این برنامه درسی می‌تواند نقش مؤثری در هدایت و پرورش دینی و اسلامی دانش‌آموزان ایفا کند. نقش کتاب در فرایند تعلیم و تربیت، فراهم کردن امکانات و شرایط مناسب برای یادگیری و در پی آن ایجاد تغییرات مطلوب رفتاری در دانش‌آموزان از طریق آموزش است.

در این زمینه کتاب درسی *هدیه‌های آسمانی* از جایگاه خاصی برخوردار است. این کتاب از جمله مهم‌ترین کتاب‌های درسی است که در کار آموزش و پرورش، باورها، بینش‌ها و ارزش‌های دینی و الگوی صحیح زیستن می‌تواند نقش مهمی ایفا کند. از این‌رو توجه به محتوای گنجانده شده در آنها، از ضرورت والایی برخوردار است. در این برنامه درسی، محتواها باید ضمن توجه به اهداف کلی آموزشی، از نظر علمی نیز دارای دقت و اعتبار بالایی باشند.

در همین زمینه و با عنایت به اینکه مهم‌ترین رسالت نظام اسلامی برنامه‌ریزی برای رشد و پرورش انسان‌های مؤمن و عامل به تعالیم اسلام است، در سال‌های اخیر مقام معظم رهبری موضوع «سبک زندگی اسلامی» را با حساسیت خاصی در جامعه مطرح نمود. از این‌رو انتظار می‌رود به لحاظ اهمیت موضوع و اینکه ما در جامعه‌ای اسلامی - ایرانی زندگی می‌کنیم، به برخی از شاخصه‌های سبک زندگی عقیفانه در عناصر، اهداف و برنامه درسی توجه شده باشد.

منابع

- ابراهیمی، جعفر و لیال بابائی، ۱۴۰۰، «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ی ابتدایی در رابطه با مباحث و مسائل روز آموزش و پرورش ایران»، در: *همایش ملی پژوهش‌های حرفه‌ای در روانشناسی و مشاوره با رویکرد ازنگاه معلم*، میناب.
- احمدی، ابوالفضل و ابوالفضل ذوالفقاری، ۱۳۹۷، «سبک زندگی اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری»، *مطالعات میان فرهنگی*، ش ۳۹، ص ۱۲۱-۱۴۸.
- آرام، سلما، ۱۴۰۰، «عوامل مؤثر بر حجاب و عفاف در جامعه و تأثیر آن از منظر قرآن و روایات»، در: *همایش ملی پژوهش‌های نوین در حوزه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی*، تهران.
- پیروانی‌نیا، پگاه و پونه پیروانی‌نیا، ۱۳۸۹، «تحلیل محتوای کتب درسی پیش دانشگاهی از منظر توجه به مفاهیم قرآنی حجاب»، *رشد آموزش قرآن*، ش ۱، ص ۱-۷.
- جاوید تجربی، محسن و همکاران، ۱۴۰۲، «مطالعه تأثیر مدیریت محتوا بر سبک زندگی کاربران شبکه‌های اجتماعی با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی»، *مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی- ایرانی*، ش ۱، ص ۲۰۷-۲۳۰.
- جرونده، زینب و اشکان جرونده، ۱۴۰۰، «تأثیر عفاف و حجاب در حضور اجتماعی زنان با رویکرد پیشگیری و مراقبت در برابر آسیب‌های اجتماعی»، در: *همایش بین‌المللی پژوهش‌های دینی و اسلامی*، تهران.
- جنت، فاطمه و کبری امینی، ۱۴۰۱، «راههای ترویج حجاب در عصر حاضر»، *تحقیقات قرآنی و حدیثی*، ش ۸، ص ۳۱-۵۰.
- دهقانیان، حمید و حسن خیری، ۱۳۹۳، «بررسی الگوی پوشش جوانان شهر یاسوج»، *معرفت فرهنگی اجتماعی*، ش ۲۰، ص ۴۵-۷۶.
- رضایی، آذربانی و ابراهیم مودب، ۱۳۹۱، «ضرورت استنباط سبک زندگی از قرآن»، *تفسیر و زبان قرآن*، ش ۱، ص ۱۱۱-۱۲۸.
- رضایی، حمید و فرشته مرزبان، ۱۳۹۹، «تأثیر عفاف و حجاب زنان در خانواده از منظر قرآن کریم»، در: *همایش پژوهش‌های دینی و اسلامی*، تهران.
- سالاری‌فر، محمدرضا و سیدجمال رضوی، ۱۳۹۵، «روش‌های درونی سازی عفاف بر اساس متون اسلامی»، *مطالعات اسلامی زن و خانواده*، ش ۲، ص ۵۱-۷۴.
- سالاری‌فر، محمدرضا، ۱۳۹۷، «مبانی روانشناختی حجاب و عفاف»، *طهورا*، ش ۲، ص ۱۳-۳۵.
- سعیدی رضوانی، محمود و فاطمه غلامی، ۱۴۰۱، «کاربست داستان برای آموزش حجاب به دختران دوره ابتدایی: مطالعه ارزیابانه کیفی»، *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ش ۲۵، ص ۳۳-۵۷.
- سلمانیپور، مریم، ۱۴۰۰، «مطالعه تأثیر سبک زندگی و سواد رسانه‌ای بر گرایش دانش‌آموزان به ارزش‌های دینی و فرهنگ عفاف و حجاب»، *پژوهش‌های کاربردی در مدیریت و علوم انسانی*، ش ۴، ص ۲۹-۳۵.
- سواری، آسیه، ۱۳۹۸، «ترویج حجاب و عفاف و تأثیر آن بر جامعه اسلامی از دیدگاه معلمان منطقه دهدز»، در: *همایش پژوهش‌های حرفه‌ای در روانشناسی و مشاوره با رویکرد دستاوردهای نوین در علوم تربیتی و رفتاری*، میناب.
- شاه امیری، طیبیه سادات و همکاران، ۱۴۰۱، «شناسایی مؤلفه‌های سبک زندگی ایرانی اسلامی به منظور ارتقاء فعالیت‌های انجمن اولیا و مربیان آموزش و پرورش بر اساس روش دلفی»، *پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، ش ۵۴، ص ۱۷۹-۲۱۳.
- شاهسونی، رویا و همکاران، ۱۴۰۱، «آموزش سبک زندگی اسلامی در خانواده»، در: *همایش توسعه و ترویج علوم تربیتی و روانشناسی*، تهران.
- طیبی‌نیا، موسی و حبیب احمدی، ۱۳۹۲، «مدلیابی معادلات ساختاری حجاب و عفاف»، *زن و جامعه*، ش ۴، ص ۲۲-۴۴.
- مظاهری، حسن و همکاران، ۱۳۹۵، «بررسی سبک زندگی اسلامی در برنامه درسی دوره ابتدایی از منظر اسناد تحول بنیادین آموزش و پرورش»، *نوآوری‌های آموزشی*، ش ۵۹، ص ۷-۳۶.
- مهروی کتی، محمدمسعود، ۱۳۸۷، «مفهوم سبک زندگی و گستره آن در علوم اجتماعی»، *تحقیقات فرهنگی ایران*، ش ۱، ص ۱۹۹-۲۳۰.
- _____، ۱۳۹۲، «دین و سبک زندگی»، *مطالعات سبک زندگی*، ش ۳، ص ۱۵۷-۱۶۹.
- نوابخش، مهرداد و همکاران، ۱۳۹۹، «شناسایی مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی در میان دانشجویان»، *مطالعات میان فرهنگی*، ش ۴۴، ص ۱۲۷-۱۵۴.
- واعظی، زینب، ۱۳۹۵، *بررسی جایگاه عفت در ارتباطات میان فردی از منظر آیات و روایات*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته مطالعات میان فرهنگی، دانشگاه باقرالعلوم (ع)، تهران.